BMSM qashqar rubobi sinfida boshlang‘ich dars metodlarini innovatsion yondashuv asosida takomillashtirishning ilmiy-metodik asoslari

Sadoqat Bunyod-qizi Toshniyozova
NavDU

Annotatsiya: Maqolada bolalar musiqa va san’at maktablari (BMSM) qashqar rubobi sinfida boshlang‘ich dars metodlarini innovatsion yondashuv asosida takomillashtirishning ilmiy-metodik asoslari yoritilgan. Muallif qashqar rubobining ijrochilik xususiyatlari, boshlang‘ich bosqichda o‘quvchilar duch keladigan qiyinchiliklar va an’anaviy o‘qitish usullarining imkoniyatlari hamda cheklovlarini tahlil qiladi. Tadqiqotda o‘yin texnologiyalari, multimedia vositalari, ansambl mashg‘ulotlari va individual yondashuv kabi innovatsion metodlarning o‘quvchilarda to‘g‘ri o‘tirish, mizrob bilan tovush chiqarish, ritm hissi va nota savodxonligini shakllantirishdagi samaradorligi asoslab berilgan. Shuningdek, milliy ijrochilik an’analarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish yo‘llari ko‘rsatilgan. Taklif etilgan metodlar darslarning qiziqarliligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Maqola cholg‘u o‘qituvchilari, metodistlar hamda musiqa ta’limi yo‘nalishi talabalari uchun mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: qashqar rubobi, BMSM, boshlang‘ich ta’lim, dars metodlari, innovatsion yondashuv, o‘yin texnologiyalari, mizrob texnikasi, ijrochilik ko‘nikmalari, milliy ijrochilik an’analari, ilmiy-metodik asoslar

Scientific and methodological foundations of improving beginner teaching methods in the kashgar rubab class of children’s music and art schools based on an innovative approach

Sadoqat Bunyod-qizi Toshniyozova
Navoi State University

Abstract: This article covers the scientific and methodological foundations of improving beginner teaching methods in the Kashgar rubab class of children’s music and art schools (CMAS) through an innovative approach. The author analyzes the performance features of the Kashgar rubab, the difficulties students face at the beginner stage, and what traditional teaching methods can and cannot do. The study shows how

(cc) BY

effective innovative methods are in teaching students correct posture, sound production with the plectrum (mizrob), a sense of rhythm and music literacy. These methods include game-based technologies, multimedia tools, ensemble sessions and an individual approach. The article also shows ways to combine national performance traditions with modern pedagogical approaches. The proposed methods make lessons more engaging and effective. The article is intended for instrument teachers, methodologists and students of music education.

Keywords: Kashgar rubab, children's music and art schools (CMAS), beginner education, teaching methods, innovative approach, game-based technologies, plectrum technique, performance skills, national performance traditions, scientific and methodological foundations

Qashqar rubobining ovozini bir marta eshitgan odam uni boshqa cholg‘ulardan osongina ajratadi. Uning tiniq, jarangdor va biroz "kumushrang" tovushi o‘zbek xalq kuylarining nafis bezaklarini, tez passajlarini ajoyib tarzda ifodalaydi. To‘ylarda, bayramlarda, konsert sahnalarida yangraydigan bu cholg‘u ko‘plab bolalarni o‘ziga maftun etadi. Ota-onalar farzandini musiqa maktabiga olib kelganda, ko‘pincha bola "men rubob chalishni o‘rganmoqchiman" deb turib oladi. Ammo birinchi darslardayoq bu ishtiyoq sinovdan o‘ta boshlaydi. Barmoqlar torni bosishda og‘riydi, mizrob qo‘ldan sirpanib ketadi, tovush o‘rniga shitirlash chiqadi. Shu bosqichda o‘qituvchining mahorati, u qo‘llayotgan metodlarning to‘g‘riligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bola rubobni sevib qoladimi yoki undan bezib ketadimi, ko‘p jihatdan aynan birinchi oylarga bog‘liq.

Qashqar rubobi o‘zbek xalq cholg‘ulari oilasida alohida o‘rin tutadi. Uning tarixiy ildizlari Sharqiy Turkistondagi Qashg‘ar shahri bilan bog‘liq bo‘lib, nomi ham shundan olingan. Asrlar davomida bu cholg‘u Markaziy Osiyo xalqlari musiqiy hayotida keng qo‘llanib kelgan. O‘tgan asrning o‘rtalarida o‘zbek xalq cholg‘ulari orkestri tashkil etilib, cholg‘ularni qayta ishlash va takomillashtirish ishlari olib borilganda qashqar rubobi ham yangi imkoniyatlarga ega bo‘ldi. Uning tuzilishi, pardalari va tovush diapazoni orkestr hamda yakkanavozlik talablariga moslashtirildi. Natijada qashqar rubobi nafaqat xalq kuylarini, balki o‘zbek va jahon kompozitorlarining murakkab asarlarini ham ijro eta oladigan professional cholg‘uga aylandi. Bugungi kunda u musiqa maktablari, kollejlar va oliy ta'lim muassasalarida keng o‘qitiladi.

Bolalar musiqa va san'at maktablari qashqar rubobi ijrochilarini tayyorlash tizimining birinchi bo‘g‘ini hisoblanadi. Aynan shu yerda bola cholg‘u bilan ilk bor tanishadi, uning asosiy ijrochilik usullarini o‘rganadi va musiqaga bo‘lgan munosabati shakllanadi. Bu maktablarni bitirgan o‘quvchilarning bir qismi keyinchalik ixtisoslashtirilgan maktab va kollejlarda o‘qishni davom ettiradi, professional ijrochi

(cc) BY

yoki o‘qituvchi bo‘lib yetishadi. Boshqa qismi esa musiqani havaskor sifatida sevib qoladi va milliy madaniyatning faol iste’molchisiga aylanadi. Har ikki holatda ham boshlang‘ich ta’lim sifati bolaning butun keyingi yo‘lini belgilaydi. Shu sababli BMSMdagi boshlang‘ich darslarning metodik jihatdan puxta tashkil etilishi milliy ijrochilik maktabini rivojlantirishning muhim shartidir.

Boshlang‘ich bosqichda qashqar rubobini o‘rganish o‘ziga xos qiyinchiliklar bilan bog‘liq. Birinchidan, cholg‘uni to‘g‘ri ushlash va o‘tirish holatini shakllantirish oson emas. Rubobning uzun dastasi va kichik kosasi bola qo‘lida beqaror turadi, ayniqsa yetti-sakkiz yoshli o‘quvchi uchun cholg‘uning o‘lchamlari biroz katta bo‘lishi mumkin. Noto‘g‘ri o‘tirish esa yelka, bel va bilakda zo‘riqish paydo bo‘lishiga olib keladi. Ikkinchidan, mizrob bilan tovush chiqarish alohida mahorat talab qiladi. Mizrobni qanday ushlash, uni torga qanday burchak ostida tekkizish, qanday kuch bilan urish kerakligi bola uchun dastlab tushunarsiz. Mizrob qisilib ushlansa, tovush qattiq va dag‘al chiqadi, bo‘sh ushlansa, qo‘ldan tushib ketadi. Uchinchidan, chap qo‘l barmoqlari bilan torni pardaga bosish ham og‘riqli jarayon. Bolaning barmoq uchlari hali yumshoq bo‘ladi va bir necha daqiqalik mashqdan so‘ng og‘riy boshlaydi.

Bu jismoniy qiyinchiliklarga musiqiy-nazariy qiyinchiliklar ham qo‘shiladi. O‘quvchi bir vaqtning o‘zida nota yozuvini o‘qishni, uni cholg‘u pardalaridagi aniq joy bilan bog‘lashni, ritmni sanashni va ikki qo‘l harakatini muvofiqlashtirishni o‘rganishi kerak. O‘ng qo‘l mizrob bilan urib turganda chap qo‘l to‘g‘ri pardani bosishga ulgurishi lozim. Bu muvofiqlik kattalar uchun ham oson emas, kichik bola uchun esa ayniqsa murakkab. Ko‘pchilik o‘quvchilar bu bosqichda notaga qaramay, o‘qituvchining qo‘liga qarab, kuyni eshitib yodlab olishga harakat qiladi. Natijada ularning nota savodxonligi orqada qoladi, keyingi sinflarda yangi asarni mustaqil o‘rganish qiyinlashadi.

Psixologik omillar ham boshlang‘ich ta’limda katta rol o‘ynaydi. Yetti-to‘qqiz yoshdagi bolaning diqqati qisqa muddatli bo‘lib, u bir xil mashqni uzoq vaqt bajarishga toqat qilmaydi. Bola tez natija ko‘rishni xohlaydi, ammo cholg‘uda chiroyli kuy chalish uchun oylab mashq qilish kerak. Bu ziddiyat ko‘pincha bolaning hafsalasini pir qiladi. Ota-onalar ham farzandining bir necha oy ichida biror kuyni chala olmayotganidan xavotirlanadi. Natijada ayrim o‘quvchilar birinchi yilning oxiriga kelib musiqa maktabini tashlab ketadi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, cholg‘u sinflaridagi o‘quvchilarning maktabni tark etishi ko‘proq aynan boshlang‘ich sinflarda yuz beradi. Bu holat boshlang‘ich dars metodlarini qayta ko‘rib chiqish, ularni bolaning yosh xususiyatlariga yanada moslashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Bu o‘rinda birinchi darsning ahamiyatini alohida ta’kidlab o‘tish kerak. Bola musiqa maktabiga katta umid va biroz hayajon bilan keladi. Agar birinchi darsda unga faqat cholg‘uning qismlari nomini yodlatib, qanday o‘tirish kerakligi haqida uzoq tushuntirish berilsa, bola uydan kutgan sehrli dunyo o‘rniga zerikarli majburiyatni

(cc) BY

ko‘radi. Aksincha, o‘qituvchi birinchi darsdayoq o‘zi rubobda quvnoq kuy chalib bersa, bolaga mizrobni ushlab, ochiq torda bir necha tovush chiqarishga imkon bersa, so‘ng o‘zi bilan birga oddiy duet chalsa, bola darsdan quvonib qaytadi. Birinchi taassurot uzoq vaqt esda qoladi va keyingi qiyinchiliklarni yengishga kuch beradi. O‘qituvchining shaxsiyati, uning samimiyligi, bolaga bo‘lgan e’tibori ham boshlang‘ich bosqichda har qanday metoddan kam ahamiyatga ega emas. Bola avvalo ustozini, so‘ngra u orqali cholg‘uni va musiqani sevib qoladi.

O‘zbek milliy cholg‘u ijrochiligi asrlar davomida “ustoz-shogird” an’anasi asosida rivojlanib kelgan. Bu an’anada shogird ustozning yonida uzoq yillar yashab, uning ijrosini tinglab, harakatlarini kuzatib, kuylarni og‘izdan-og‘izga o‘rgangan. Nota yozuvi deyarli qo‘llanilmagan, asosiy o‘qitish usuli ko‘rsatish va taqlid qilish bo‘lgan. Bu tizimning katta afzalligi bor edi: shogird nafaqat kuyni, balki uning ruhini, ijro uslubini, nozik bezaklarini ham ustozdan qabul qilib olgan. Milliy ijrochilikning o‘ziga xos jozibasi aynan shu jonli an’ana orqali saqlanib qolgan. Bugungi musiqa maktabida ham bu an’ananing ko‘plab elementlari yashab kelmoqda. O‘qituvchi kuyni chalib ko‘rsatadi, o‘quvchi takrorlaydi, o‘qituvchi tuzatadi. Bu usulni hech qachon butunlay rad etib bo‘lmaydi va kerak ham emas.

Biroq zamonaviy musiqa maktabi sharoitida an’anaviy usullarning ayrim cheklovlari ham yaqqol ko‘zga tashlanadi. Birinchidan, darslar haftasiga ikki marta, qirq besh daqiqadan o‘tadi. Bu vaqt ichida o‘qituvchi bolaga ustoz-shogird an’anasidagi kabi uzoq va chuqur ta’sir ko‘rsata olmaydi. Ikkinchidan, zamonaviy o‘quv dasturi nota savodxonligini, nazariy bilimlarni, keng repertuarni talab qiladi. Faqat eshitib o‘rganish bu talablarga javob bermaydi. Uchinchidan, bugungi bola avvalgi avlod bolalaridan farq qiladi. U axborotni tez qabul qiladi, rang-barang va harakatchan narsalarga qiziqadi, bir xil mashqlarga tez zerikadi. Faqat ko‘rsatish va takrorlashga asoslangan dars uning uchun bir xil va zerikarli bo‘lib qolishi mumkin. Shu sababli an’anaviy usullarni saqlab qolgan holda ularni yangi metodlar bilan boyitish zarurati tug‘iladi.

Pedagogikada innovatsiya deganda ta’lim jarayoniga kiritiladigan, uning samaradorligini oshiradigan yangilik tushuniladi. Bu yangilik yangi metod, yangi vosita, yangi tashkiliy shakl yoki eski usullarning yangicha uyg‘unlashuvi bo‘lishi mumkin. Muhimi, innovatsiya o‘z-o‘zidan maqsad emas, balki aniq pedagogik muammoni hal qilish vositasidir. Ba’zan “innovatsion” so‘zi faqat kompyuter yoki zamonaviy texnika bilan bog‘lanadi. Aslida esa innovatsion yondashuv birinchi navbatda o‘quvchiga yangicha qarashni, uning ehtiyojlari, qiziqishlari va imkoniyatlarini markazga qo‘yishni anglatadi. Qashqar rubobi darsida bu bolani passiv tinglovchi va takrorlovchi emas, balki faol ishtirokchi, kichik ijodkor sifatida ko‘rishni bildiradi.

(cc) BY

Boshlang‘ich darslarda qo‘llash mumkin bo‘lgan innovatsion metodlardan biri o‘yin texnologiyalaridir. O‘yin bu yoshdagi bolaning tabiiy faoliyati bo‘lib, u orqali bola eng murakkab narsalarni ham sezmagan holda o‘zlashtiradi. Masalan, mizrob bilan pastga va yuqoriga urish harakatini o‘rgatishda “qadamlar” o‘yinidan foydalanish mumkin: pastga urish “qadam tashlash”, yuqoriga urish esa “oyoqni ko‘tarish” deb nomlanadi va bola ritmik qadamlar bilan yurayotgandek mizrob uradi. Pardalarni o‘rganishda har bir pardaga hayvon yoki rang nomi berilib, “hayvonot bog‘iga sayohat” o‘yini o‘tkaziladi. Ritmni o‘rgatishda so‘z va bo‘g‘inlarga asoslangan o‘yinlar juda samarali: chorak nota “qadam”, sakkizlik notalar juftligi esa “yu-gur” deb aytiladi. Bunday o‘yinlar bolaning qo‘rquvini yo‘qotadi, darsni quvonchli qiladi va murakkab tushunchalarni oddiy obrazlar orqali yetkazadi.

Ikkinchi muhim yo‘nalish multimedia vositalaridan foydalanishdir. Taniqli rubobchilarning ijrolarini videoda ko‘rsatish bolaga cholg‘uning imkoniyatlarini, uning qanchalik chiroyli jaranglashi mumkinligini ko‘rsatadi va maqsad sari intilish uyg‘otadi. Mizrob harakati va chap qo‘l barmoqlarining ishini sekinlashtirilgan videoda ko‘rsatish esa jonli namoyishda ilg‘ab bo‘lmaydigan tafsilotlarni ochib beradi. O‘quvchi ijrosini telefonga yozib olib, keyin birga ko‘rish uning o‘z xatolarini mustaqil topishiga yordam beradi. Bola o‘zini chetdan ko‘rganda yelkasi ko‘tarilib ketganini, rubob dastasi pastga tushib qolganini yoki mizrobni qisib ushlaganini darhol sezadi. Bundan tashqari, o‘qituvchi uyda qanday mashq qilish kerakligini qisqa videoga yozib, o‘quvchiga yuborishi mumkin. Bu uydagi mustaqil ishni ancha samarali qiladi.

Uchinchi yo‘nalish ansambl shaklidagi mashg‘ulotlardir. An’anaviy yondashuvda bola avval yakka ijroni o‘rganadi, ansamblga esa ancha keyin, yuqori sinflarda qo‘shiladi. Holbuki, birinchi darslardanoq o‘qituvchi bilan duet tarzida chalish bolaga katta quvonch va ishonch bag‘ishlaydi. O‘quvchi bitta ochiq torda oddiy ritmik naqsh chaladi, o‘qituvchi esa unga chiroyli kuy yoki jo‘rnavozlik qo‘shadi. Natijada eng oddiy harakat ham to‘laqonli musiqaga aylanadi va bola o‘zini haqiqiy ijrochidek his qiladi. Bundan tashqari, ansamblda chalish ritmni ushlab turishni, sherigini tinglashni, umumiy sur’atga moslashishni o‘rgatadi. Ikki-uch o‘quvchidan iborat kichik ansambllar esa bolalar o‘rtasida do‘stona muhit va sog‘lom raqobat yaratadi.

To‘rtinchi yo‘nalish individual va tabaqalashtirilgan yondashuvdir. Cholg‘u darsi yakka tartibda o‘tgani uchun o‘qituvchi har bir o‘quvchining xususiyatlarini hisobga olish imkoniyatiga ega. Ammo amalda ko‘pincha barcha o‘quvchilar bir xil dastur, bir xil mashqlar va bir xil sur’at bilan o‘qitiladi. Holbuki, bolalar bir-biridan juda farq qiladi. Kimningdir qo‘llari kichik va nozik, kimningdir barmoqlari baquvvat. Biri musiqani qulog‘idan tez ilib oladi, boshqasi notani yaxshi o‘qiydi, uchinchisi esa ritmni yaxshi his qiladi, lekin eshitishi sustroq. Innovatsion yondashuv har bir o‘quvchi uchun uning kuchli tomonlariga tayangan va zaif tomonlarini rivojlantirishga qaratilgan shaxsiy yo‘nalish tuzishni talab qiladi. Masalan, eshitishi kuchli bolaga avval kuyni

(cc) BY

qulog‘idan chalishga, so‘ngra uning notasini topishga imkon berish mumkin. Nota o‘qishi kuchli bolaga esa, aksincha, ko‘proq eshitish mashqlari beriladi.

Bolaning jismoniy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish ham innovatsion yondashuvning muhim qismi. Yuqorida aytilganidek, chap qo‘l barmoqlarining og‘rishi boshlang‘ich bosqichdagi eng keng tarqalgan muammolardan biri. Agar o‘qituvchi bunga e’tibor bermasa, bola cholg‘u chalishni og‘riq bilan bog‘lay boshlaydi va undan uzoqlashadi. Shuning uchun dastlabki haftalarda chap qo‘l mashqlari qisqa, besh-yetti daqiqadan oshmaydigan qismlarga bo‘linishi, ular o‘rtasida esa faqat o‘ng qo‘l bilan ochiq torlarda mizrob mashqlari bajarilishi maqsadga muvofiq. Har bir dars boshida bilak, barmoq va yelka uchun bir necha daqiqalik qizdiruvchi mashqlar o‘tkazish ham foydali. Bu mashqlarni ham o‘yin shaklida, masalan, “barmoqlar salomlashuvi” yoki “yomg‘ir tomchilari” deb nomlab o‘tkazish mumkin. Bunday yondashuv zo‘riqishning oldini oladi va bolaning sog‘lig‘ini asraydi.

Nota savodxonligini shakllantirishda ham yangi usullardan foydalanish mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun nota yozuvi mavhum belgilar to‘plamidek tuyuladi. Uni cholg‘udagi aniq parda va tovush bilan bog‘lash uchun ko‘rgazmali vositalar kerak. Masalan, dastlabki bosqichda notalar va ularga mos pardalarni bir xil rang bilan belgilash, rangli kartochkalar yordamida nota o‘yinlari o‘tkazish samarali natija beradi. Bola notani ko‘rgach, uning rangini eslaydi, rangga qarab pardani topadi. Asta-sekin ranglar olib tashlanadi va bola notani to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘qishga o‘tadi. Notalarni o‘qishga o‘rgatuvchi kompyuter va mobil ilovalar ham bu jarayonni qiziqarli qilishi mumkin, ammo ulardan foydalanish vaqti me’yorida bo‘lishi kerak.

Musiqiy eshitish va milliy intonatsiyani shakllantirish masalasi qashqar rubobi sinfida alohida ahamiyatga ega. O‘zbek xalq musiqasi o‘ziga xos lad tuzilishi, nozik bezaklari, ritmik usullari bilan ajralib turadi. Bolani faqat nota orqali o‘qitsak, u bu o‘ziga xosliklarni his qilmay qolishi mumkin. Shuning uchun darslarda xalq kuylari, bolalar qo‘shiqlari, mashhur ijrochilarning yozuvlarini muntazam tinglash, ularni ovoz bilan kuylab ko‘rish, doira usullarini qarsak bilan takrorlash kabi mashqlar zarur. Bunday mashqlar orqali bola milliy musiqa tilini ichdan his qilishni o‘rganadi. Bu yerda an’anaviy “eshitib o‘rganish” usuli zamonaviy vositalar bilan uyg‘unlashadi: o‘qituvchi yozuvlarni oldindan tanlab, o‘quvchiga telefon orqali yuboradi, bola esa ularni uyda bir necha bor tinglaydi.

Boshlang‘ich repertuarni tanlash ham metodik jihatdan muhim masala. Bola birinchi oylardanoq o‘ziga tanish va yoqimli kuylarni chalishni xohlaydi. Agar u uzoq vaqt faqat quruq mashqlarni chalsa, qiziqishi so‘nadi. Shuning uchun texnik mashqlarni iloji boricha oddiy kuylar va o‘yin-pyesalar ichiga joylash maqsadga muvofiq. Masalan, ochiq torlarda mizrob mashqi bolalar qo‘shig‘ining ritmik jo‘rnavozligiga aylantirilishi mumkin. Ikki-uch pardada chalinadigan qisqa xalq kuylari esa chap qo‘l barmoqlarini mashq qildirish bilan birga bolaga musiqiy quvonch

(cc) BY

ham bag‘ishlaydi. Repertuarda o‘zbek xalq kuylari bilan bir qatorda boshqa xalqlarning sodda kuylari ham bo‘lishi bolaning musiqiy dunyoqarashini kengaytiradi.

Ota-onalar bilan hamkorlik ham boshlang‘ich bosqichda e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Ko‘pchilik ota-onalar musiqiy ma’lumotga ega emas va farzandining uyda qanday mashq qilishi kerakligini bilmaydi. Ular bola birinchi yilning o‘zidayoq chiroyli kuylar chalishini kutadi va natija tez ko‘rinmasa, xavotirga tushadi. O‘qituvchi ota-onalarga boshlang‘ich bosqichning o‘ziga xosligini tushuntirishi, uyda mashq qilish tartibi haqida oddiy tavsiyalar berishi, bolaning kichik yutuqlarini qadrlashga undashi lozim. Messenjerlar orqali qisqa video ko‘rsatmalar yuborish, sinf konsertlariga ota-onalarni taklif qilish bu hamkorlikni mustahkamlaydi.

Ijodiy topshiriqlar ham innovatsion yondashuvning muhim tarkibiy qismi bo‘la oladi. An’anaviy darsda bola faqat tayyor kuylarni o‘rganadi va ijodkorlik uchun deyarli joy qolmaydi. Holbuki, hatto eng kichik o‘quvchi ham ikki-uch pardadan foydalanib, o‘zining kichkina kuyini o‘ylab topishi mumkin. O‘qituvchi unga “yomg‘ir qanday yog‘adi”, “ot qanday chopadi”, “onang qanday allalaydi” kabi mavzularni berib, ularni rubobda tasvirlashni so‘raydi. Bola mizrobni tez-tez urib otning chopishini, sekin va yumshoq urib allani ifodalashga harakat qiladi. Bunday topshiriqlar orqali u tovushning tezligi, kuchi va xarakteri musiqiy obraz yaratishini amalda his qiladi. Eng muhimi, bola o‘zini musiqa yaratuvchisi sifatida his qiladi va bu uning cholg‘uga bo‘lgan muhabbatini mustahkamlaydi.

Mavzuning ilmiy jihatdan o‘rganilganlik darajasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, o‘zbek xalq cholg‘ularini o‘qitish metodikasi bo‘yicha mamlakatimizda qator o‘quv qo‘llanmalar, maktablar uchun nota to‘plamlari va metodik tavsiyalar yaratilgan. Ularda qashqar rubobining tarixi, tuzilishi, ijrochilik usullari, repertuari haqida qimmatli ma’lumotlar berilgan. Biroq bu ishlarning ko‘pchiligi an’anaviy metodika doirasida yozilgan bo‘lib, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o‘yin metodlari, multimedia vositalaridan foydalanish masalalari ularda deyarli aks etmagan. Umumiy pedagogikada innovatsion ta’lim texnologiyalari keng o‘rganilgan, ammo ularni milliy cholg‘u sinfiga, ayniqsa qashqar rubobi bo‘yicha boshlang‘ich ta’limga tatbiq etish masalasi alohida tadqiqot obyekti bo‘lmagan. Aynan shu bo‘shliq tanlangan mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Shuni ham ta’kidlash kerakki, innovatsion yondashuv an’anaviy metodikani inkor etmaydi. Aksincha, u milliy ijrochilik maktabining boy tajribasiga tayanadi. Ustoz-shogird an’anasidagi jonli muloqot, ustozning shaxsiy namunasi, kuyni qalb bilan his qilishga o‘rgatish kabi qadriyatlar har qanday yangi metodning asosi bo‘lib qolishi kerak. Innovatsiya faqat bu qadriyatlarni bugungi bolaga yetkazishning yangi, unga tushunarli va yaqin yo‘llarini topishdir. O‘yin, video, ansambl yoki individual yo‘nalish o‘z-o‘zidan natija bermaydi. Ular faqat o‘qituvchining pedagogik mahorati va milliy musiqaga bo‘lgan muhabbati bilan birlashgandagina samarali bo‘ladi.

(cc) BY

Yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, tadqiqotning maqsadi BMSM qashqar rubobi sinfida boshlang‘ich dars metodlarini innovatsion yondashuv asosida takomillashtirishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish va ularning samaradorligini amalda asoslashdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun bir qator vazifalar belgilandi. Avvalo, qashqar rubobini o‘qitishga oid ilmiy-metodik adabiyotlar va mavjud o‘quv dasturlari tahlil qilindi. So‘ngra boshlang‘ich bosqichdagi o‘quvchilar duch keladigan asosiy qiyinchiliklar aniqlandi. Keyingi bosqichda o‘yin texnologiyalari, multimedia vositalari, ansambl mashg‘ulotlari va individual yondashuvni o‘z ichiga olgan metodlar tizimi ishlab chiqildi. Nihoyat, bu tizimning samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali tekshirildi va o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar tayyorlandi.

Tadqiqot obyekti bolalar musiqa va san’at maktablari qashqar rubobi sinfidagi boshlang‘ich ta’lim jarayonidir. Tadqiqot predmeti esa ushbu jarayonda innovatsion yondashuv asosida dars metodlarini takomillashtirishning mazmuni, shakl va usullaridir. Ishda ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, darslarni kuzatish, o‘qituvchilar va ota-onalar bilan suhbat, so‘rovnoma, pedagogik tajriba hamda natijalarni qiyosiy tahlil qilish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda qashqar rubobi sinfida boshlang‘ich ta’limning o‘ziga xos qiyinchiliklari tizimli tahlil qilinib, ularni bartaraf etishga qaratilgan innovatsion metodlar majmuasi milliy ijrochilik an’analari bilan uyg‘unlashgan holda taklif etiladi. Ishning amaliy ahamiyati esa ishlab chiqilgan o‘yin mashqlari, dars tuzilmasi va metodik tavsiyalardan musiqa maktablari o‘qituvchilari kundalik faoliyatida bevosita foydalanishi mumkinligi bilan belgilanadi. Natijalar musiqa ta’limi yo‘nalishidagi talabalarni tayyorlashda va o‘qituvchilar malakasini oshirishda ham qo‘l keladi.

Xullas, qashqar rubobi o‘zbek musiqa madaniyatining bebaho boyligidir va uni yosh avlodga yetkazish har bir o‘qituvchining sharafli vazifasi. Bu vazifani muvaffaqiyatli bajarish uchun esa bugungi bolaning dunyosini tushunish, unga yaqin bo‘lgan yo‘llar bilan ish olib borish zarur. Quyida ana shunday yondashuvga asoslangan metodlar tizimi va uni amalda sinash natijalari bayon etiladi.

Asosiy qism

Tadqiqot davomida qashqar rubobi sinfida boshlang‘ich darslar uchun innovatsion metodlar tizimi ishlab chiqildi. Tizim to‘rt asosiy yo‘nalishni birlashtiradi: o‘yin texnologiyalari, multimedia vositalari, ansambl shaklidagi ishlash va individual yondashuv. Bu yo‘nalishlar alohida-alohida emas, balki har bir darsda o‘zaro bog‘langan holda qo‘llanadi. Tizimning markazida esa an’anaviy ustoz-shogird muloqoti, o‘qituvchining jonli ijrosi va shaxsiy namunasi turadi.

Tizim asosida qirq besh daqiqalik darsning yangi tuzilmasi taklif etildi. Dars besh daqiqalik qizdiruvchi mashqlar bilan boshlanadi. Bunda bilak, barmoq va yelka uchun

(cc) BY

o‘yin shaklidagi harakatlar bajariladi, so‘ngra o‘qituvchi va o‘quvchi birga doira usullarini qarsak bilan takrorlaydi. Keyingi o‘n daqiqa mizrob texnikasiga bag‘ishlanadi. O‘quvchi ochiq torlarda pastga va yuqoriga urish harakatlarini “qadamlar” o‘yini orqali mashq qiladi, o‘qituvchi esa unga ikkinchi rubobda jo‘rnavozlik qiladi. Shundan so‘ng o‘n besh daqiqa davomida chap qo‘l va repertuar ustida ishlanadi. Bu qismda yangi pardalar rangli kartochkalar yordamida o‘rganiladi, oddiy xalq kuyi yoki o‘yin-pyesa chalinadi. Darsning oxirgi o‘n daqiqasida o‘quvchining ijrosi telefonga yozib olinib, birga tomosha qilinadi, ijodiy topshiriq beriladi va uyga vazifa tushuntiriladi.

Metodlar tizimi o‘quvchining ta’lim bosqichiga qarab o‘zgarib boradi. Birinchi yarim yillikda o‘yin texnologiyalari va ansambl shaklidagi ishlash ustunlik qiladi. Bu davrning asosiy vazifasi to‘g‘ri o‘tirish, cholg‘uni ushlash va mizrob bilan erkin tovush chiqarishni shakllantirish, shuningdek, bolada cholg‘uga mehr uyg‘otishdir. Chap qo‘l mashqlari qisqa va oz miqdorda beriladi. Ikkinchi yarim yillikda nota savodxonligi va chap qo‘l texnikasiga e’tibor kuchayadi. Rangli belgilar asta-sekin olib tashlanadi, nota o‘qish o‘yinlari murakkablashadi, multimedia vositalaridan ijro tahlili uchun muntazam foydalaniladi. Ikkinchi sinfda esa ijodiy topshiriqlar, kichik ansambllarda chalish va mustaqil ishlash ko‘nikmalari birinchi o‘ringa chiqadi.

Tizimning samaradorligini aniqlash uchun bolalar musiqa va san’at maktabining qashqar rubobi sinfida tajriba-sinov ishlari o‘tkazildi. Birinchi sinf o‘quvchilaridan tajriba va nazorat guruhlari tuzildi. Nazorat guruhida darslar an’anaviy usulda davom etdi, tajriba guruhida esa yuqorida bayon etilgan metodlar tizimi qo‘llandi. O‘quvchilar tajriba boshida va oxirida bir xil mezonlar asosida baholandi. Mezonlar sifatida to‘g‘ri o‘tirish va cholg‘uni ushlash, mizrob bilan tovush chiqarish sifati, ritmik aniqlik, nota savodxonligi, ikki qo‘l muvofiqligi va darsga qiziqish darajasi olindi.

Tajriba natijalari tajriba guruhidagi o‘quvchilarda ko‘pchilik mezonlar bo‘yicha sezilarli ijobiy o‘zgarishlar bo‘lganini ko‘rsatdi. Eng yaqqol farq mizrob bilan tovush chiqarish sifati va ritmik aniqlikda kuzatildi. Birinchi darslardanoq o‘qituvchi bilan duetda chalgan bolalar mizrobni erkinroq ushlashni va bir tekis ritmda urishni tezroq o‘zlashtirdi. To‘g‘ri o‘tirish va cholg‘uni ushlashda ham ijobiy natijalar qayd etildi, chunki o‘quvchilar o‘z videolarini ko‘rib, xatolarini mustaqil topishga o‘rgandi. Nota savodxonligi bo‘yicha ham farq sezilarli bo‘ldi, rangli kartochkalar va o‘yinlar notalarni eslab qolishni yengillashtirdi. Darsga qiziqish darajasi esa eng katta o‘zgarishni ko‘rsatdi. Tajriba guruhidagi bolalar darslarga katta ishtiyoq bilan keldi, ota-onalar farzandlarining uyda o‘z xohishi bilan mashq qilayotganini ta’kidladi.

Tajriba jarayonida ayrim qiyinchiliklar ham yuzaga keldi. Ba’zi o‘quvchilar o‘yin elementlariga haddan tashqari berilib, mashqning asl maqsadini unutib qo‘ydi. Bunday hollarda o‘qituvchi o‘yinni qisqartirib, uning musiqiy vazifasini aniqroq tushuntirdi. Ayrim bolalarda chap qo‘l barmoqlarining og‘rishi baribir kuzatildi, shuning uchun

(cc) BY

ular uchun chap qo‘l mashqlari yanada qisqa qismlarga bo‘lindi. Bu tajriba metodlarni har bir o‘quvchining imkoniyatiga moslashtirish naqadar muhim ekanini yana bir bor ko‘rsatdi.

Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot BMSM qashqar rubobi sinfida boshlang‘ich dars metodlarini innovatsion yondashuv asosida takomillashtirish zarur va samarali ekanini ko‘rsatdi. Boshlang‘ich bosqichda o‘quvchilar to‘g‘ri o‘tirish, mizrob bilan tovush chiqarish, chap qo‘l bilan pardani bosish, nota o‘qish va ikki qo‘l harakatini muvofiqlashtirishda jiddiy qiyinchiliklarga duch keladi. Faqat an’anaviy ko‘rsatish va takrorlashga asoslangan metodlar bu qiyinchiliklarni yengishda va bolaning qiziqishini saqlab qolishda har doim ham yetarli bo‘lmaydi.

Taklif etilgan metodlar tizimi o‘yin texnologiyalari, multimedia vositalari, ansambl shaklidagi ishlash va individual yondashuvni birlashtiradi. O‘yinlar murakkab harakat va tushunchalarni bola uchun tushunarli obrazlarga aylantiradi. Video va audio yozuvlar o‘quvchiga o‘z ijrosini chetdan ko‘rish va eshitish imkonini beradi. Birinchi darslardanoq o‘qituvchi bilan duetda chalish bolaga ishonch va quvonch bag‘ishlaydi. Individual yondashuv esa har bir o‘quvchining kuchli tomonlariga tayanib, uning zaif tomonlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Tadqiqot innovatsion yondashuv an’anaviy metodikani inkor etmasligini, aksincha, unga tayanishini ham tasdiqladi. Ustoz-shogird an’anasidagi jonli muloqot, o‘qituvchining shaxsiy namunasi va milliy musiqaning ruhini his qilishga o‘rgatish har qanday yangi metodning poydevori bo‘lib qoladi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi tavsiyalarni berish mumkin. Musiqa maktablarida qashqar rubobi o‘qituvchilari uchun boshlang‘ich ta’limda o‘yin va multimedia metodlaridan foydalanish bo‘yicha amaliy seminarlar tashkil etish maqsadga muvofiq. Boshlang‘ich sinflar uchun o‘yin-mashqlar, duet pyesalar va oddiy xalq kuylaridan iborat yangi o‘quv to‘plamlari tayyorlash zarur. Shuningdek, mashhur rubobchilar ijrosi va boshlang‘ich ijrochilik usullari aks etgan video materiallar bazasini yaratish ham foydali bo‘ladi.

Yakunida aytish joizki, qashqar rubobini o‘rganayotgan bola uchun eng muhimi cholg‘uni va milliy musiqani sevib qolishdir. Agar boshlang‘ich darslar unga quvonch va muvaffaqiyat tuyg‘usini bersa, u qiyinchiliklarni o‘zi yengib o‘tadi. Ana shunda bugungi kichik o‘quvchi ertaga o‘zbek milliy ijrochilik an’analarini davom ettiruvchi mohir rubobchi bo‘lib yetishishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saidiy, Said Boltazoda. Влияние музыки на человека. Academy 4 (4), 63-65

2. Saidiy, Said Boltazoda. Теория магнитных эффектов других голосов многоголосной музыки. Science and Education 4 (1), 577-582

3. Саидий Саид Болта-Зода (2023). Модуляционные эффекты музыкального произведения. Science and Education, 4 (1), 563-569.

4. Саидий Саид Болта-Зода (2023). Особенности эффекта системы тяготения аккордов в музыке. Science and Education, 4 (1), 590-596.

5. Саидий Саид Болта-Зода (2023). Взаимное влияние тоники, субдоминанты и доминанты. Science and Education, 4 (1), 570-576.

6. Болта-Зода, С. С. (2022). Особенность мгновенного появления вторичного аккорда, органный пункт. Science and Education, 3(12), 885-891.

7. Расулова, Д. Ш. К., & Болтазода, С. С. (2022). Национальные инструменты Узбекистана. История музыкальных инструментов: дутар и уд. Science and Education, 3(3), 858-864.

8. Салимова, Б. Б. К., & Болтазода, С. С. (2022). Музыка как дискурс управления многоголосной музыки. Science and Education, 3(3), 845-850.

9. Халимов, Ш. Ш. Ў., & Болтазода, С. С. (2022). Некоторые аспекты формирования и развития музыкального воздействий с ее последствиями на развитии ребёнка. Science and Education, 3(3), 837-844.

10. Болта-Зода, С. С. (2022). Взаимодействие теории и гармонии музыки. Science and Education, 3(12), 851-856.

11. Саидий Саид Болта-Зода (2023). Влияние внутри тяготеющих звуков аккорда. Science and Education, 4 (1), 583-589.

12. Саидий Саид Болта-Зода (2023). Эффекты модуляции и отклонении музыки. Science and Education, 4 (1), 550-555.

13. Болта-Зода, С. С. (2022). Теоретические основы построения музыки. Science and Education, 3(12), 844-850.

14. Ропиева, Д. А. Қ., & Болтазода, С. С. (2022). Вокально-хоровые песни, обработка народных песен и развития мастерства учащихся. Science and Education, 3(4), 1200-1205.

15. Болтазода, С. С. (2022). Оценка характеристик волнообразных голосов в хоровом пении. Science and Education, 3(3), 865-871.

16. Саидий, С. (2019). Влияние музыки на личность и психику ребёнка. Вестник интегративной психологии, (19), 217-220.

17. Болта-Зода, С. С. (2022). Полифонический кондукт к строфической форме в музыке. Science and Education, 3(12), 837-843.

18. Саидий, С. Б. Продвижение новых принципов творческого фортепианного исполнительства в профильных школах искусств и культуры. Science and education. Scientific Journal, 4(3), 1612-1617.

19. Ропиева, Д. А. К., & Болтазода, С. С. (2022). Технологии формирования и развития вокально-хорового мастерства учащихся через народные песни. Science and Education, 3(3), 831-836.

(cc) BY

20. Рустамов, А. Р. О., & Болтазода, С. С. (2022). Способы обогащения уроков игры на фортепиано передовым зарубежным опытом. Science and Education, 3(3), 904-910.

21. Қувватова, Н. Б. Қ., & Саидий, С. Б. З. (2022). Основные направления и тенденции развития будущих учителей по направление музыки. Science and Education, 3(8), 204-210.

22. Мухаммадиева, Р. У., & Болтазода, С. С. (2022). Основы современного педагогического творчества по сфере хора. Дирижёр как оптимально управляющий голосом хора в музыкальном театре. Science and Education, 3(3), 918-923.

23. Комил Буронович Холиков (2024). Вспомогательные клетки нервной ткани и действия периферических нервов в Шванновском клетке. Science and Education, 5 (12), 99-104.

24. Комил Буронович Холиков (2024). Специальные приёмы обучение изучения обмена калия и натрия в пороге мембраны Шванье. Science and Education, 5 (12), 69-74.

25. Комил Буронович Холиков (2025). Поликомилойиды генератор музыкального воспроизводимости пианиста в психофизиологии. Science and Education, 6 (1), 134-141.

26. Болта-Зода, С. С. (2022). Определения понятий диктанта в теории музыки. Science and Education, 3(12), 823-828.

27. Алиев, Б. Т. У., & Саидий, С. Б. (2022). Простые, сложные и смешанные размеры музыки при проведении уроков дирижирования, креативные методы обучения. Science and Education, 3(5), 1484-1492.

28. Рустамов, А. Р. О., & Болтазода, С. С. (2022). Методы и приёмы обучения игры на фортепиано. Science and Education, 3(3), 911-917.

29. Наргиза Бахтиёр Қизи Қувватова, & Саидий Саид Болтазода (2023). Современные методы работы с детьми, не имеющими музыкального образования. Science and Education, 4 (2), 1248-1255.

30. Эрназарова, А. Ф. Қ., & Саидий, С. Б. (2022). Методики обучения народным музыкальным ладам учащихся музыкальных школах и школ искусств. Science and Education, 3(11), 1021-1026.